

EGY HAJDANVOLT SZÍNHÁZI MINDENES Telepi György (1794–1885)

GYARMATI BÉLA

Egészen véletlen (ha egyáltalán vannak véletlenek), hogy éppen augusztus 22-én ültem le emlékezni és emlékeztetni. Egy nappal előbb vagy később nehezebb lett volna megkezdeni az írást... De hát augusztus 22-e feledhetetlen dátuma a magyar színháztörténetnek – ezen a napon nyitották meg (1837-ben) a Pesti Magyar Színházat –, csak éppen az esemény némely szereplőit feledtük el.* Na, nem Bajzát, az első direktort, s persze nem Déryné és nem Egressy Gábort, meg a többi neves teatristát. De ki említi manapság (akár szakmai körökben is) azt a férfiút, aki röviddel a függöny felhúzása előtt (már jelmezben és maszkírozva) festékes ecsettel a kezében rohangált, hogy egy-egy vonással javítson valamit a díszleten.

A helyszín, a hangulat, a légkör elképzelhető. Ám nem kell a fantáziánkra hagyatkozni; van hiteles tanú – maga Vörösmarty Mihály: „Ha valaha kételkedénk a színház felépülésében, sokkal inkább lehetett kétleni annak augusztus 22-i megnyitását. Meszesgödrök, homokbuckák kétfelől, elül vakolatlan tornác, egyenetlen, félig rakott út, benn asztalos, lakatos, színes, muzsikos egy rakáson [...] s a színház, mintegy a lehetetlenség dacára megnyitott [...] a bal jövendölések ellenére, rakott soraival, rendületlen kiállotta az első nap súlyát.”

Az utolsó pillanatban az én emberem is letevő az ecsetet, hogy végszóra mint az előjáték Napszámosa lépjen elő Vörösmarty szavaival:¹ „Ho! Hó! nevettek? Csak nevesetek! / Ti pénzt adátok tán az épülethez? / De én, amilyen cifrátlan vagyok: / Ezen ke-

* A különböző források váltakozva, hol i-vel, hol y-nal közlik a művész nevét. Telepi eredeti aláírásai azonban mindig i-vel jelennek meg a színházi szerződéseken. Fia, Károly azonban következetesen y-t használ.

¹ Vörösmarty Árpád ébredése címmel előjátékot írt a magyar színház megnyitásának ünnepére. Ezt követte Schenk Eduard Belizar című szomorújátéka.

zettel, mely élelmet ád, / Két álló hétig hordtam a követ / S magam fizettem érte – örömet! / S nézzétek, a ház szép magasra nőtt!...

A nevetők bámulva néznek a távozó napszámos után, majd felkiáltanak: Éljen a derék napszámos! Éljen!...²

Nos, ki a derék napszámóst megszemélyesíté, maga nem (vagy nem csak) napszámos volt, hanem inkább mindenese annak a régi-régi magyar színművészetnek, melynek úttörői még szekéren utaztak, s színekben meg szállákon játszottak. „Komikus és ezermester” – írják róla minősítésül a kézikönyvek. A magyar színház történet tudósai és krónikásai egyaránt gyakran említik a nevét, mely valaha egyaránt ismert volt mind Erdélyben, mind térs hazánkban.

Telepi Györgyről van szó, aki a kezdeti magyar színházcsinálók tehetséges képviselői közül is kivált sokoldalúságával. Állításom tán merésznek tűnik, hisz’ igencsak sokoldalú volt például Kótsi Patkó János is (színész, rendező, díszlettervező, fordító, s eredeti művek szerzője), de említhetném – minden más tevékenysége mellett – Latabár Endre zenei kvalitásait, Egressy Gábor elméleti munkásságát és így tovább. Telepi vizuális szemléletével és páratlan műszaki, technikai érzékével és felkészültségével vált ki sokoldalú kortársai közül. Ebben minden szakíró megegyezik. Telepi Györgyöt, a sokoldalú színészt, az első magyar díszletfestőként tartják számon. Az egybehangzó vélemények közül ezúttal csak az Erődi Jenőét idézem: „Valóságos gyöngye volt a vándortársulatoknak, mint festő, díszítő, gépész, építész, kellékes, tűz-, fény- és árnyjátékos. A budai korszakban ő csinálta azokat a pompás látványosságokat, úgyszólván a semmiből, amelyekhez tódult a közönség. Az ő agyából került ki a pesti színház (Pesti Magyar Színház – a szerk.) első és második terve³ [...] egyike a jobb fordítóknak és színműíróknak.”

Mindez nem kevés, mégis meg kell toldanunk a fentieket. Mert Telepi nemcsak a vándortársulatok gyöngye volt, s nemcsak a budai magyar társulat (Várszínház) mindenese. A Pesti Magyar Színházat alig fél esztendővel megnyitása után teljes műszaki csőd fenyegette, noha egy neves müncheni szakember nevéhez fűződnek a színház gépészeti munkálatai. Herr Schütz „gépelyei” azonban felmondják a szolgáltatást. A színház vezetői Telepire bízzák a színpadtechnikát, aki új gépészeti berendezéseket tervez és készít.

Bartay Endre bérlő-igazgató időszakában (1843–1845) mutatványosok is szerepelnek a színház (ekkor már Nemzeti Színház) műsorán. Köztük a világhírű Döbler „ködfátyolképeivel”. Miként Rédey Tivadar írja: „A naiv közönség özönlött a laterna magica csodáira, a társulat nagy ezermestere, Telepi György pedig elírígyelte a német dicsőségét, s a következő évben ő állt elő a maga Döbler utánzatával. A sajtó nem írta fel érdemül, a közönség szívesen látta.”

Mint annyi korabeli ifjút, őt is megbabonázta a színház, s tisztos polgári foglalkozását feladva (Szatmár megye főjegyzője mellett írnokoskodott) Megyeri truppjához szegődött. Színészként nem volt rá múlhatatlanul szükség, színházi festővel azonban nem dicsekedhettek a társulatok akkoron. S a fiatalembert – noha később „jóízű komikus”-ként említik – talán a játéknál is jobban érdekli a játéknak tere; a színpadi csodateremtés lehetőségei. A semmiből is képes látványokat varázsolni. Ma scenikusnak, illetve látványtervezőnek nevezhetnénk. Kompozíciós készsége nemcsak a feszített vásznon, de a „némázatokban” is megmutatkozik. (Ezek tulajdonképpen élőképek – jelképes figurákkal; sokszor mitológiai lényekkel. Többek szerint a „Thália menedéket

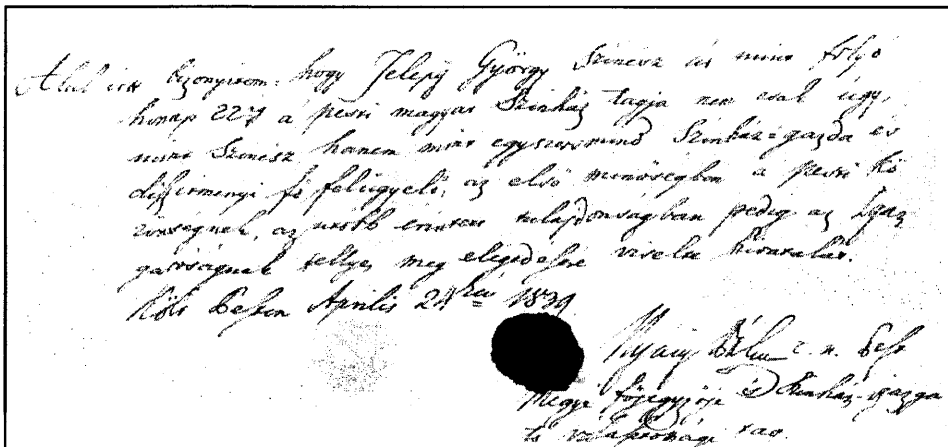
² A Napszámos figuráját nem költői fantázia teremtette; bizonyos Thúróczy Pál nevű parasztember – feleségével együtt – valóban ingyen dolgozott a színház építkezésén.

³ Ezeket a terveket a Pest megyei Levéltár őrzi.

keres” című kompozíció – Kántornéval a címszerepben – ihlette Vörösmartyt az Árpád ébredése megírására.) Semmiképpen sem véletlen tehát, hogy a kislétai református pap fia – a vándorszínészeti évei után – 1826-tól már állandó tagja a kassai társulatnak, s innét (vezértag társaival) Budára kerül, ahonnan egyenes út vezet a Nemzeti Színházig, melynek szerződött tagja lett és maradt 1855-ben történt nyugdíjazásáig.

Sok színháztörténeti eseménynek volt részese, tanúja. Bánk bán első színrevitelekor együtt szerepel (Kassán 1833-ban) Kántornéval, Dérynével, Egressyvel, Megyerivel... Később ő lesz a Lear király Bolondja. Előtte senki nem játszotta magyar nyelven a szerepet. (Megjegyzendő, hogy a vándorszínész Petőfi is ezt a Shakespeare-figurát választja magának Kecskeméten.) S azt még nem is említettem, hogy Telepi (1825-ben) a pozsonyi országgyűlés közönsége előtt is föllépett. Aztán mennyi népszínmű, bohózat... Némely vélemény szerint a „nyersebb komikai feladatok” vonzották. Mások a magyar realista színpad úttörői között emlegetik – Lendvayékkal, Egressyvel, Megyerivel együtt. Leghíresebb szerepe kétségtelenül Hugli borbély (Két pisztoly) – ezt a bohózati alakot ötvenéves színészi jubileumán újra életre kelti a Nemzeti Színház színpadán. Maga Szigligeti köszönti ekkor; ezüst serleget, babérmkoszorút nyújtanak neki át.

Am papírforma szerint már 1855-ben nyugdíjba vonul. Addig szinte mindent tudunk róla. Később már kevesebb a fogódzó. A színházhoz persze nem lesz hűtlen. Meggyengült, fátyolossá vált hangja miatt már nem vállal szerepeket, de a színpadtechnika, meg a látványteremtés változatlanul érdekli és foglalkoztatja. Utolsó nagy munkája (1854) az új szabadkai színház színpadának tervezése és berendezése. De a továbbiakban is felfedezhetjük kezének nyomát a színházakban. A Miskolci Nemzeti Színház kortináját is ő festette, a diósgyőri vár látképeivel. Immár az 1850-es évek végén járunk. A kézikönyvek pontos dátumot nem közölnek, csak ezt olvashatjuk: „vidékre vonult, s Diósgyőrön, majd Tibolddarócon községi bíró lett.”

Nyáry Pál megyei főjegyző és a színház igazgatóságának „választottsági” tagja 1839-ben kelt igazolása arról, hogy Telepi mind színész, mind színház-gazda és díszítményi főfelügyelő teljes megelégedésre viselte hivatalát.

Feltáratlan évek. De kár lenne feltáratlanul hagyni Telepi hátralévő két évtizedének eseményeit. A Tardon töltött utolsó évekről is csak annyit tudunk, hogy ide vonult

vissza Mária leányához. Fiával, Telepy Károllyal⁴ való kapcsolata is homályos. Kicsiny korukban a Telepi gyerekek is színpadra léptek. Károlyka Bánk bán és Melinda fiacskája (Soma) volt Kassán, majd a gyermek Kun László szerepében láthatták az Istenítélet című drámában. Amálka (Máli) ugyancsak szerepel a Bánk bán plakátján. Serdülő leányként később a Nemzeti színpadán is feltűnik. A két gyermek két házasságból származik. Mindkét feleség színésznő. Telepi György első neje: Bohus Jozefa, második neje: Veremes Eszter. De lesz harmadik és negyedik felesége is a színésznek.⁵ Bennünket különösen érdekelhet Csányi Zsuzsó, akinek tardonai testvérei bújtatták Jókait a világosi fegyverletétel után... A negyedik asszony Kozmovszky Mária, kitől Mária és Antónia nevű leányai születnek Telepének. Antónia (Plank Sándorné) unokája a köztünk élő dr. Ónódy Józsefné Ágoston Éva Antónia, aki Telepi György hagyatékát őrzi.

Ez a hagyaték feldolgozásra vár. Mielőbb méltó emléket kell állítanunk a magyar színháztörténet eme jeles személyiségének, annál is inkább, mert élete és munkássága szűkebb pátriánkhoz is kötődik. Pillanatnyilag a miskolci Színészmuzeumban látható néhány relikviája.

IRODALOM

A borzasztó torony

1979 Képek a magyar vándorszínészet világából Bp.

A Nemzeti Színház 150 éve

1987 Budapest

Magyar Színházművészeti Lexikon

1994 Budapest

Magyar Színháztörténet

1962 Budapest

1837–1920. 21. Budapest

Pallas Lexikon

1897 XVI. köt. Budapest

Porkoláb Tibor

1997 Irodalmi emlékhelyek Abaújban, Borsodban, Gömörben és Zemplénben.
Miskolc

Pukánszky Kádár Jolán

1940 A Nemzeti Színház százéves története Budapest II. (1938. I.)

Rédey Tivadar

1937 A Nemzeti Színház története, Budapest

Schöpflin Aladár (szerk.)

é. n. Magyar Színművészeti Lexikon IV. köt. Budapest

Váradi Antal

1911 Képek a magyar író- és színészvilágból I. köt. Budapest

⁴ György fia (1828–1906) híres tájkép- és portréfestő.

⁵ A továbbiakban dédunoka – dr. Ónódy Józsefné Ágoston Éva Antónia – szíves közlésére támaszkodtam.